ИСТОРИЯ

УДК: 947(471.326)

DOI 10.33514/1696-7851-2019-1-7-15

Абдрахманов Болот Джумашевич, Асекова Салтанат Урумовна

И.Арабаев атындагы КМУ

Абдрахманов Болот Джумашевич, Асекова Салтанат Урумовна

КГУ им. И.Арабаева

Abdrakhmanov Bolot Dzhumashevich, Asekova Saltanat Urumovna

I.Arabaev KSU

1937-1938-ЖЫЛДАРДАГЫ КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЭИИКТИН (НКВДынын) ЖҮРГҮЗГӨН «УЛУТТУК ОПЕРАЦИЯ» ТАРЫХЫНАН ЭТНИКАЛЫК АЗЧЫЛЫКТАРГА КАРАТА РЕПРЕССИЯЛАРДЫН ЖҮРҮШҮ (ПОЛЯК УЛУТУНУН МИСАЛЫНДА)

ИЗ ИСТОРИИ “НАЦИОНАЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ” НКВД 1937-1938 ГГ. В КЫРГЫЗСТАНЕ РЕПРЕССИИ В ОТНОШЕНИИ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ (НА ПРИМЕРЕ ПОЛЬСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ)

FROM THE HISTORY OF THE PCIA “NATIONAL OPERATIONS” IN 1937, 1938 YEARS IN KYRGYZSTAN REPRESSION OF ETHNICAL MINORITY

Аннотация: 1937-1938-жылдардын аралыгында республиканын аймагында жашаган чет өлкөлүк жарандарга карата ЭИИКтин (НКВД) органдарынын жана жетектөөчү партиянын репрессиялык саясатына анализ жүргүзүү болду. Изилдөөдө колдонулган фактылык материалдар кыйын кезең учурундагы окуяларга жаңыча саясий баа берүүгө мүмкүнчүлүк түздү. Мына ушундан улам макаланын башкы максаты болуп чет мамлекеттен келген советтик жарандарга карата жүргүзүлгөн массалык репрессиянын жана террордун мүнөзүн ачып, жаңы материалдар менен толуктоо саналды.

Аннотация: Проанализировать репрессивную политику правящей партии и органов НКВД по отношению к иностранцам, проживающих в республике в период 1937-1938гг. Фактические материалы, использованные в данном исследовании, дают возможность по-новому осмыслить и дать политическую оценку событий этого сложного периода. Поэтому главной целью данной статьи является обобщение новых материалов, раскрывающих характер массовых репрессии и террора в отношении некоторых советских граждан иностранного происхождения.

Annotation: To analyze the repressive policy of the ruling party and PCIA organs towards the foreigners who lived in Kyrgyzstan in 1937-1938 years. The real materials being used in this research make it possible to think over the events of that complicated period in a new way and give them certain appreciation. Therefore the main aim of the article is to bring together new

materials to through the light on the nature of the mass repressions towards a number of soviet citizens as foreign nationals.

Ачкыч сөздөр: мамлекеттик коопсуздук органдары, атайын кызматтар, чет өлкөлүк жарандар, репрессия, душмандардын курчоосу, саясий террор, саясий эмигрант, ыкчам-издөө ишмердүүлүгү, душмандардын чалгындоо органдарынын агенттери, улуттук операциялар, диверсант, шпион.

Ключевые слова: органы государственной безопасности, спецслужбы, иностранные подданные, репрессия, враждебное окружение, политический террор, перебежчик, политэмигрант, оперативно-розыскная деятельность, агенты вражеских разведывательных органов, национальные операции, диверсант, шпион.

Keywords: state security organs, special services, foreign nationals, repression, hostile environment, political terror, deserter, enemy intelligence agents, natural operatives, saboteur, spy.

1930-жылдардагы СССРдин аймагында жашаган чет элдик жарандарга, чет мамлекеттен келген советтик жарандарга карата жүргүзүлгөн репрессия темасы ата мекендик тарых булактары жетишээрлик изилденген эмес. Мамлекеттүүлүктүн тарыхында көп улуттуу Кыргыз Республикасы үчүн улуттук маселени ар тараптуу изилдөө актуалдуу болуп саналат. Советтик тарыхтын ар кандай этаптарында биздин республика да башынан оор сыноолорду өткөрүп, Совет бийлиги учурунда репрессиянын капшабына кээ бир улуттар жана этникалык топтор жазыксыз кирептер болушкандыгы маалым. Айрым бир улуттун өкүлдөрү эски режимге мүнөздүү болгон жаңы демократиялык деп аталган бийлик тарабынан жоопкерчиликке тартылган.

Улуттук маселени изилдөө бул тарыхый чындыкты калыбына келтирүү менен гана чектелбестен, азыркы этаптагы улуттук маселени чечүүдө туура мамиле кылууну калыптандырууга көмөк болот демекчибиз. Учурда Кыргыз Республикасында улут маселеси коомдук турмуштун башка көйгөйлөрү сыяктуу эле олуттуу кризисти башынан өткөрүүдө. Натыйжалуу жыйынтыкка келиш үчүн улут маселесин изилдөөдө өткөн доордогу улут маселесине байланышкан тарыхый өбөлгөлөрдү кароо маанилүү болуп саналат.

1937-жылдын 23-февралынан 5-мартына чейин өткөзүлгөн ВКП(б)нын пленуму репрессиянын тарыхында массалык террордун башталышынын чечүү этабы болгон. И.Сталиндин «Троцкийчилерди жана башка эки жүздүүлөрдү жоюу чараларында партиянын иш-жүргүзүүсүндөгү кемчиликтер тууралуу» аттуу доклады «эл душмандарына» каршы күрөшүү аракетинин активдешүүсүнө өбөлгө болгон [1, с.3-15].

1937-жылдын 5-мартындагы Пленумдун «Япон-немец-троцкийчил агенттердин шпионаждыгы, диверсиялык чагымчылдыгынын сабактары» Резолюциясында «троцкийчилердин террористтик, шпионаждык, антисоветтик, диверсиялык иш-аракеттерине бөгөт коюп түп-тамырынан бери жоготуу боюнча ВКП(б)га чара көрүүсү» кабыл алынат. СССРдеги ЭИИКтин (НКВДынын) органдары «троцкийчилердин жана фашизмдин агенттерин жоготуп, жоюу боюнча» чексиз укукту алышат [2].

Пленум жыйынтыкталаары менен өлкөнүн бардык аймактарында «троцкийчилерди», «зиновьевдерди», «оңчулдарды» тазалоо боюнча массалык камакка алуулар башталат. «Эл душмандары» деген жалаа менен массалык куугунтуктар башталып, миндеген адамдар камакка алынат. Жоопкерчиликке тартылгандардын үй-бүлөөлөрү алыскы аймактарга сүргүнгө айдалган. ЭИИК улам «антисоветтик», «фашисттик», «террористтик» деген

айыптарды тагуу менен репрессиялык жүрүштү активдештирген. Репрессиялык акциянын курмандыктарына социалдык жана саясий критерийлери менен тартылган жарандар кириптер болушкан. Камакка алууда чечүүчү фактор болуп таптык келип чыгуусу, социалдык теги, саясий иштерге аралашуусу себеп болгон. 1937-жылдын июль айынан 1938-жылдын ноябрына чейин контрреволюциялык, социалдык-коркунучтуу элементтерден тазалоо иш-чараларына катарлаш улуттук контингенттерди жат элементтерден тазалоо деген массалык операциялар башталат. Чет өлкөлүк изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча «кас улуттарга каршы» массалык операциялардын жүрүшү согуш коркунучу туулуп жаткан шарттарда сталиндик жетекчиликтин «бешинчи колонна» менен күрөшү жана «улуттук мамлекеттүүлүк идеясына» ээ болуу негизинде жүргүзүлгөн. 1937-1938-жж. «түз же кыйыр түрдө кас душмандардын курчоосундагы мамлекеттер» менен байланышта болгондор» ЭИИКтин «улуттук» операциясынын акыркы мотиви болуп калган [3, с.32].

Биздин көз карашыбызча бул «улуттук» операциялардын жүрүшү саясий репрессиянын контекстинде жүргөн. Эгерде №00447 буйругунун негизинде жүргүзүлгөн операция калктуу пункттардагы жашоочуларга карата жүргүзүлсө, «улуттук» операциялар калктын бардык катмарларын камтыган. Бул операциянын негизги контингентин калктын бардык социалдык-профессионалдык группаларынын өкүлдөрү түзгөн.

Бул маалыматтар репрессиялык жүрүштүн документалдык материалдарында так берилген. Эсептөөлөр боюнча 1937-жылдын 25-июлунан 1938-жылдын 15-ноябрына чейин СССРдин ЭИИКтин буйругунун негизинде №00606 ЭИИКтин Өзгөчө Үчилтиги тарабынан 335 513 адам камакка алынып, анын 247 157 адамы эң жогорку жазага тартылып, атууга кеткен [3, С.33].

Өлкөнү совет бийлигинин тап душмандарынан болгон кулактардан, басмачылардан, ак гвардиянын офицерлеринен, эсерлердин партиясынын өкүлдөрүнөн, кылмышкер-рецидивисттерден тазалоо максатында жүргүзүлгөн массалык камоо жана атуу операциялары СССРдеги согуш коркунучу туулган кырдаалга карата «повстанческий базаны» жоюу аракети болгон.

«Улуттук» операциянын жүрүшүндө камакка, тарыхый мекени Советтер Союзуна коркунуч туудурган мамлекеттер болсо, чет элдик жарандар менен кыйыр жана түз байланышы бар улуттун өкүлдөрү тартылган. Сталиндин оюу боюнча СССРдин чек арасы фронттун линиясы катары саналуу менен, кимде ким өтүп кетсе ал мамлекеттин чыныгы же потенциалдуу душманы болуп эсептелинген. «Улуттук» операциялар «душмандын курчоосундагы» бардык мамлекеттерге багытталып, «кылмышкерликтин» негизги критерийи болуп башка мамлекеттер менен байланыш түзүү болсо, ал эми улуту шек жаратуунун негизи болгон.

1937-1938-жылдардагы саясий репрессиялардын жүрүшүндө согуш коркунучу туулган ошол мезгилдеги кырдаалда «бешинчи колоннаны» жок кылуу милдетин чечүү аракети жүргүзүлгөн.

Потенциалдык база катары чет элдик чалгындын беш категориясы каралган:

- саясий эмигранттар, контрабандисттер
- чет элдик жарандар;
- чет элдик өкүлчүлүктө кызмат кылган советтик жарандар;
- элчилик, чет жакалар менен жазуу байланышы барлар;
- СССРдин аймагына массалык тартипте өткөндөр (немецтер, поляктар, уйгурлар, кытайлар, ирандыктар ж.б.) [4].

Лоцманов башында турган ЭИИКтин жетекчилиги тарабынан чет өлкөдөн келип СССРдин жарандыгын алып Кыргызстанда жашагандарга өзгөчө текшерүү жүргүзүлгөн. Эгер шек жарата турган болсо алар тууралуу маалымат чогултуу анча деле кыйынчылыкты туудурган эмес. ЭИИК ошол иштеп жаткан жарандардын мекемелеринен, ишканаларынын атайын бөлүмүнөн справкаларды чогулткан. Кийин камакка алууда ал маалыматтар негиз болгон. Натыйжада кыска убакыттын аралыгында чет өлкөдөн келген жарандардын басымдуу бөлүгү камакка алынган. Алардын ишинде күбөлөрдүн көрсөтмөсү болгон эмес. Камакка алынгандар чалгынга байланышы тууралуу көрсөтмөсүн бербесе, кыйноо жолу менен жалган көрсөтмөлөрдү моюндарына алдырышкан.

Лоцманов дайыма иштин тез жыйынтыкталышын талап кылган. Натыйжада ишке байланыштуу маалыматтар Кыргыз ССРинин ЭИИКтин СССРдин ЭИИКтин 3-бөлүмүнө жөнөтүлүп, ЭИИКтин өзгөчө жыйынында акыркы чечим кабыл алынган. Бул маалыматтар ырайымсыздык менен ЭИИКтин максатарына ылайык бурмаланып, оперлер тарабынан «шек жаратууда» деген маалымат менен бөлүмдүн жетекчилигине жөнөтүлүп «чет өлкөлүк чалгындын кызыкчылыгы үчүн иш жүргүзгөн» деген жыйынтыкты чыгарган. Борбор талап калган лимиттик норманы аткаруу үчүн ЭИИКтин 3-бөлүмү камакка алына электерди эле чет элдик келгиндердин тизмесинен алып туруп алдын-ала киргизип коюшкан. Иш кагазы борбордон кайткыча ал жарандарды камакка алып, жоопко тартууга үлгүрүшкөн. Прокурор тарабынан санкцияны алууга эч кандай тоскоолдук жаралган эмес, себеби ЭИИКтин бардык маалыматы талкуусуз кабыл алынган.

«Көрсөтмө берүүнүн» негизги ыкмасы болуп камакка алынгандарды ур-токмоктоо болгон. Адегенде бул процессти өзгөчө топ жүргүзө турган болсо, 1938-жылдын январынан тартып республиканын ЭИИКтин буюртмасынын негизинде ур-токмоктоо менен бөлүмдүн башчылары менен жетекчилиги алек болушкан. Булар жоопкерчиликке тартуу маалыматтарынын акыркы вариантын түзүүчүлөрдөн болушкан.

1937-1938-жылдардагы Кыргыз ССРинин ЭИИКтин иш-аракетине мүнөздүү нерсе «эл душмандарын тазалоо» саясатын жүзөгө ашырууда оңтойлуу механизмдерди иштеп чыккандыгында. Репрессиянын «технологиялары» 1940-жылы социалисттик мыйзамдуулукту бузгандыгы үчүн Кыргыз ССРинин ЭИИКтин мурунку жетекчилерине күнөө таккан архивдик-тергөө материалдарынын негизинде тастыкталган. Алардын берген көрсөтмөлөрү аркылуу 1937-1938-жылдары ЭИИКтин кандай максат менен иш жүргүзгөндүгү, сурак учурунда кандай ыкмаларды колдонгондугу тууралуу маалыматты алсак болот.

Кыргызстандагы ЭИИКтин жүргүзгөн технологиялары бул жакта эле калыптанган жок. Буга борбордогу ЭИИКтин иш-аракеттери үлгү болгон. Кыргыз ССРинин ЭИИКтин бөлүмдөрүнүн начальниктери Кормушкиндин жана Ивановдун көрсөтмөсү боюнча сурактын жалпы схемасын түзүүгө мүмкүнчүлүк алсак болот. Алардын айтуусу боюнча узак мөөнөттү камтыган карцердеги сурактар укуктуу деп эсептелинген. Начальниктердин көрсөтмөсү боюнча колдонулган ур-токмоктоо, сабоо эреже катары нормалдуу каралган. Сурактын учурунда колдонулган бул ыкманын натыйжасы ЭИИК каалагандай жыйынтык алганга шарт түзүлгөн. ЭИИКтин мурунку кызматкерлерин суракка алууда төмөндөгүдөй көрсөтмө беришкен.: Лоцманов сурактын протоколун күнөөкөр адамдын көзү жогунда эле өз билгениндей түзүп койчу. Ал сурактын далили менен кандай жыйынтык чыгара тургандыгынын жол-жобосун ийне-жибине чейин билчү. Далили менен кандай өкүм колдонсо боло тургандыгы Лоцманов үчүн кыйынчылык жараткан эмес. Кээде сурактагылар күткөндөгүдөй көрсөтмөнү беришпесе бул маселени чечүү тоскоолдук жараткан эмес. Себеби бардык жыйынтык Лоцмановдун оюндагыдай гана болуш керек

болчу. Протоколдун 30 гана пайызын сурактагылар беришпесе калганы орган кызматкерлеринин чыгармачылыгы менен толтурулган. ЭИИКтин кээ бир кызматкерлери иш процессиндеги калпыстыктар тууралуу айтса, Лоцманов: «Москванын өзү ушундай иштейт, камактагы адам эч качан толук маалымат бербейт, тергөөчүнүн иши аны толуктап коюш», - деп жайгарып койгон [5].

УКБМКнын архивинен 1937-1938-жылдардагы ЭИИКтин тергөө иштериндеги материалдарды талдоодо машинкага басылган протоколдордон фальсификацияны, окшош жыйынтыкты, колдонуу ыкмаларынын бир өңчөйлүгүн байкай алабыз.

1937-1938-жылдардагы «улуттук» операциялардын жүргүзүлүшүнүн негизги максаты тоталитардык режимди «бешинчи колоннадан» коопсузтандыруу болгон. Мына ушул массалык «улуттук» операциялардын бири поляк улутундагыларга жүргүзүлгөн операция болгон. Кыргызстандын аймагында ар кандай себептер менен келген, азчылыкты түзгөн поляк диаспорасы репрессиянын объектиси болуп калган. Поляк улутундагыларга жүргүзүлгөн репрессиянын жүрүшүн талдоодон мурун Кыргызстанга отурукташып калган тарыхый өбөлгөлөрүн ачып көрсөтсөк.

Л.Р.Скреминскаянын «Католическая религия как основа для идентичности поляков в Кыргызстане» деген макаласында: Кыргызстанда жашаган поляктар поляк тектүү элдерден келип чыккан. Бул аймактагы поляктардын негизги бөлүгү 1930-жылдары саясий репрессиядан улам Украинадан жана Белоруссиядан келишкен. Такталган маалыматтар боюнча поляктар депортацияланган эмес. Поляктардын бир бөлүгү Кыргызстанга жылуу климаттык шартка ылайыктап 1950-1960-жылдары Түндүк Казакстандан (алар 1936-жылы Батыш Украинадан көчүрүлгөн) жер которушкан. Чүй областында отурукташкан поляктардын басымдуу бөлүгү 1941-жылы Украинанын четки райондорунан эвакуацияланган. Натыйжада Чүй өрөөнүнө 200дөн ашык үй бүлөө көчүрүлүп келинген. 1890-жылдары Орто Азияда 11 597 поляк жашаган. Булардын көпчүлүгү дворяндардын тегинен келип чыгып орусча жана полякча билимге ээ болушкан. Алардын ичинен Фергана областында – 1535, Жети-Суу областында – 1897 поляк жашаса, Ош уездинде – 191 поляк, Пржевальск уездинде – 29 поляк, Пишпек уездинде – 20 поляк жашашкан. Алар негизинен коомдук жашоонун ар кыл чөйрөсүндө кесиптенишкен. Архивдик маалыматтарга ылайык поляктардын басымдуу бөлүгү билимдүү болушкандыгы тастыкталган», - деп айтылган[6].

1890-жылга карата Кыргызстандын аймагында 240 поляк жашаган. 1959-жылдагы калкты каттоонун жыйынтыгы боюнча поляктардын саны 1086 түзгөн. Маалымат булактарга таяна турган болсок репрессия жылдары Кыргызстанда болжол менен 600-700 поляк жашаган.

СССРдин ЭИИКтин №00 485 буйругуна ылайык «Поляк улуттук операциясы» жүргүзүлүп, репрессиялык категориялар төмөндөгүдөй болуп түзүлөт:

- СССРдин аймагында калып калган Польша армиясынын мурунку аскер туткундары;
- Польшадагы саясий эмигранттар жана саясий алмашуулар;
- Польшадагы социалисттик жана башка саясий партиялардын мүчөлөрү;
- антисоветтик жана улуттук элементтерди камтыган поляк райондорунун активдүү бөлүгү [7, С. 22–43.].

Бул категориялардан улам репрессиялангандардын контингенти кеңейгендигин көрөбүз. Боробордун директивасынын категориясынан сырткары жергиликтүү ЭИИКтин башчылары жергиликтүү өзгөчөлүккө таяп кошумча категория да киргизип алышкан. Мисалы Польшадан чыккан категориясына, Польшада туугандык байланышы бар деген да кине кошулган. ЭИИК органдары тарабынан жүргүзүлгөн «Поляк улуттук операциясынын»

схемасы немец операциясынан айырмаланган эмес. Өзгөчөлүгү репрессиянын объектиси катары поляк улутундагылар берилгендигинде эле.

Мисал катары тергөөнүн жүрүшүндөгү Креницкий Людвиг Казимировичке карата жүргүзүлгөн сурактын материалын келтирсек.

Креницкий Людвиг Казимирович, 1894-жылы Киев губерниясынын Канев жергесинде туулган. Камакка алынган жери Кыргыз ССРинин Каганович районунун Гавриловка айылы болгон. Ала-Арча МТСинин директорунун милдетин аткаруучу, адистиги – агроном, билими – орто, ВКП(б)нын катарынан 1938-жылы чыгарылган.

1938-жылдын 8-июлундагы айыпталуучу Креницкий Людвиг Казимировичке жүргүзүлгөн протоколдун көчүрмөсүнөн:

Суроо: Сиз СССРдин аймагында жүргүзгөн контрреволюциялык шпионаждык ишмердүүлүгүңүз үчүн камакка алындыңыз. Көрсөтмөнү так беришиңизди талап кылабыз..

Жооп: Мен бардык чындыкты айтууну чечтим. Чындыгында 1918-жылы контрреволюциялык поляк уюмуна кирип, камакка алынганга чейин контрреволюциялык чагымчыл иш-чараларды жүргүзүп келдим.

Суроо: Контрреволюциялык уюмга ким тарабынан тартылдыңыз?

Жооп: 1918-жылы падышалык армиядан демобилизацияланып, аскерге чейин жашап жана иштеген Украинанын Винница областынын Сосновка айылына кайтып келгенмин. Жумушсуздукка байланыштуу Кант заводунун төрагасы болуп иштеген Бреерге кайрылып жумушка алуусун өтүнгөм. Жеке сүйлөшүүдө Бреер мени Совет бийлиги узакка жашабастыгын, жана аны кулатууга поляктардын уюму бардыгын, ушул уюмга кирүүмдү сунуш кылып анан гана жумушка ала тургандыгын ынандырууга аракет кылды. Мен макулдугумду берип, Квасневскийдин көрсөтмөлөрүн кыйшаюсуз аткарууга убадамды бердим. Квасневский Сосновкадагы кызылча совхозунун башчысы болуу менен, антисоветтик иш-чараларды тымызын жүргүзүп турган. Мен совхозго жумушчу болуп кирип, Квасневскийдин айтуусу боюнча чагымчыл иштерди жүргүзүп, совхоздун ишин далай үзгүлтүккө учураттым.

Суроо: Кимдин айтуусу боюнча Кыргызстанга келдиңиз?

Жооп: 1933-жылы Винницада чогуу иштеген Николай Шаркевич Кант совхозунда бухгалтер экенин угуп, ал аркылуу совхоздун директоруна жумушка кабыл алууну өтүнгөн кат жолдодум. Чакрыууну алгандан кийин Кыргызстанга келип иштеп калдым. Адегенде Кантта иштеп, жети айдан соң Беловодскидеги кызылча совхозуна агроном болуп орноштум. Ошол жактан Троян менен таанышып контрреволюциялык ишимди уланттым. Троян Украинада иштеп жүрүп, улутчул көз карашы үчүн Кыргызстанга айдалгандыгын айтты. Орус шовинсттеринин иш-аракетин сынга алып, жетекчиликте маданиятсыз адамдар турган совет бийлиги аркылуу Украина өнүгө албайт деген пикирин айтты. Советтик саясий түзүлүштү алмаштырууга Украинада илимдүү адамдар жетиштүү экендигин тастыктады. Мен Трояндын контрреволюциялык көз караштарына кошулаарымды билгиздим. Ушул күчтөр аркылуу Совет бийлигине каршы чарбада тымызын чагымчыл иштерди жүргүзө баштадым. Натыйжада совхоз материалдык зыянга учурап жоопкерчиликке тартылып отурамын.

Суракты Кыргыз ССРинин ЭИИКтин УГБ 3 - бөлүмдүн 2-бөлүмүнүн начальниги Авербух жүргүзгөн.

Архивдик иш-кагаздарда №5 Протоколдун көчүрмөсү тиркелген.

«1938-жылдын 22-сентябрындагы Кыргыз ССРинин ЭИИКтин Үчилтигинин Отуруму.

Угулду: Дело №4783 Креницкий Людвиг Казимирович, 1894-ж. Киев губерниясынын Канев жергесинде туулган, ВКП(б)нын мурунку мүчөсү, кызматчы, поляк, СССРдин жараны, троцкист. 1918-жылдан бери поляк чалгынында иштеп, шпиондук маалыматтарды чогултуп, берип тургандыгы жана совхоздо зыяндуу иш жүргүзгөндүгү үчүн күнөөлөнгөн.

Токтом кылат: Креницкий Людвиг Казимирович, эң жогорку жазага өкүм кылынат [8, Архив УКБМК КР. 8393-СУ.С.67-83].

Креницкийдин архивдик делосунда 1994-жылы 14-ноябрда кызы Е.Л.Симоненконун атына жазылган каты тиркелген. Анда:

Урматтуу Елена Людвиговна!

Сиздин атаңыз, 1938-жылы 10-июнда камакка алынган. Шпиондук ишмердикти жүргүзгөн деген жалган жалаа менен Кыргыз ССРинин ЭИИКтин Үчилтиги тарабынан 1939-жылы 22-сентябрда атууга өкүм кылынган. Өкүм 1938-жылы 5-ноябрда жүзөгө ашкан.

Түркстан Аскер округунун Аскердик трибуналынын чечими менен 1962-жылы 30-мартта Кыргыз ССРинин ЭИИКтин Үчилтигинин 1939-жылдын 22-сентябрындагы чечими жокко чыгарылган жана кылмыш курамынын жоктугуна байланыштуу Креницкий Л.К. карата козголгон кылмыш иши токтотулган. Реабилитация тууралуу маалымат Креницкая Мария Григорьевнага 1962-жылы 3-апрелде, Фрунзе шаарынын 15-Кольский көчөсү дарегине жөнөтүлгөн.

Бөлүмдүн начальниги: Карымбаев [8, Архив УКБМК КР. 8393-СУ.С.67-83].

Биринчиден Л.К.Креницкийдин көрсөтмөсү боюнча Украина элинин совет бийлигине болгон нааразычылыгы айтылган делет. Өткөн кылымдын 20-30-жылдарында Украинанын кээ бир бөлүгүндө Совет бийлигин тааныбоо аракеттери жүргүзүлгөндүгүн билебиз. Мындай саясий процесстеги көрүнүштөр репрессия учурунда Креницкийге окшогон айыпталуучуларга, катышуучу катары кине коюуга оңтойлуу шарт түзгөн.

Экинчиден, Креницкий поляк чалгынынын агенти катары айыпталып, шпионаждык маалыматты берип, совхоздо кыянаттык иштерди жүргүзгөн деп айыпталган. Эгер чагымчыл дей турган болсок, Креницкий эмгеги үчүн мамлекет тарабынан 3 Ардак грамота менен сыйланбайт эле.

Биз бул иштин жүрүшүнөн жыйынтык чыгара турган болсок, Кыргыз ССРинин НКВДсынын кызматкерлери шылтоого шыноо таап айып тагуу аракетин жүргүзүшкөндүгүн көрөбүз. Креницкийдин сөөгү Чоң-Ташта табылган.

«Улуттук операциянын» жыйынтыгы менен Кыргызстанда поляктарга таандык репрессияга тартылгандарды эки топко бөлүп карасак болот[9]:

1. Репрессияга поляк улутунун өкүлдөрүнөн 146 киши тартылган. Булардын басымдуу бөлүгү Польшада туулуп, ар кандай себептерден улам жер которушса, калгандары СССРдин республикаларынан келишкен.

2. Ал эми Польшада туулган башка улуттун өкүлдөрү менен поляк улутундагылардын жалпы саны 182 кишини түзгөн.

Контрреволюциялык, улуттук топторду социалдык жактан коркунучтуу элементтер катары жок кылуу менен катар 1937-жылдын июлунан 1938-жылдын ноябрына чейин НКВД коомдун көптөгөн категорияларына каршы массалык операциянын биринен сала бирин жасады. Ушул мезгилде улутка тиешелүү белгилерге негизделген «улуттук операциялар» деген иштер дагы өткөрүлдү. Ал 1937-1938-жылдардагы репрессиялык саясаттын дагы бири болду. Бул мезгил «улутчулдукка» каршы күрөшүүнүн активдешүүсү менен мүнөздөлдү жана улуттук азчылыктын арасында репрессиянын күчөтүлүшү менен

туюндурулду. Репрессия поляктарды, немецтерди, уйгурларды, корейлерди, ирандыктарды, кытайларды, дунгандарды жана түрктөрдү кыйратып кирген.

Мисалы Чоң-Таштагы Ата-Бейитте “элдушманы” делип, совет бийлиги тарабынан ак жеринен караланган 19 улуттун 137 көрүнүктүү өкүлү көмүлгөн. Алардын ичинен 46 – кыргыз, 36 – уйгур, 11 – орус, 10 – немец ж.б. улуттун өкүлдөрү репрессия курмандыктары болгон.

1918-жылдан 1953-жылга чейин Кыргызстанда жүргүзүлгөн саясий репрессияга жалпы: 7480 – кыргыз, 4980 – орус, 2450 – уйгур, 1623 – украин, 1138 – өзбек, 782 – немис, 250 – корей, 216 – еврей, 197 – татар, 146 – поляк, 148 – дунган, 142 – кытай, 124 – казак, 116 – ирандык, 99 – тажик, 99 – түрк, 99 – белорус, 63 – чечен, 60 – балкар, 47 – латыш, 47 – эстон, 43 – армян, 41 – мордвин, 34 – чех, 18 – грузин, 17 – литвалык, 15 – афган, 13 – болгар, 13 – венгр, 13 – грек, 12 – башкыр, 11 – молдован, 10 – азербайжан, 10 – фин, 7 – австриялык, 7 – румын ж.б. араб, осетин, цыган улутундагылар тартылган.

«Саясий жана диний ынанымы үчүн, социалдык, улуттук жана башка белгилери боюнча куугунтуктан жапа чегип акталган граждандардын укугу жана гарантиялары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын “Кыргыз Республикасынын жана Көз каранды эмес Мамлекеттердин шериктештигинин башка мамлекеттеринин республиканын аймагында саясий куугунтукталган бардык граждандарына, чет өлкөлүк граждандарга жана граждандыгы жок адамдарга, ошондой эле башка мамлекеттерде - мурдагы СССРдин союздук республикаларында саясий куугунтукталган, бирок Кыргыз Республикасында туруктуу жашаган жана анын гражданы болуп эсептелген адамдарга жайылтылат” деген 2-статьясына ылайык “Улуттук операциянын” натыйжасында жалган жалаа менен тартылган курмандыктарын актоо иш-чараларынын жыйынтыгы менен бүгүнкү күндө алыскы жана жакынкы чет мамлекеттердин изилдөөчүлөрү иликтөө иштерин жүргүзүүдө [10]. Репрессияга тартылган жарандардын баардыгы акталды деп айтууга негиз жок. Алардын арасында күнөөсү далилденген кылмышкерлер реабилитацияланган эмес. Тарых тактыкты талап кылгандай, изилдөөчүлөрдүн милдети акыйкат бааны берүү.

Колдонулган адабияттар:

1. Сталин И. В. О недостатках партийной работы и о мерах по ликвидации троцкистских и иных двурушников: доклад на февральско-мартовском пленуме (1937 г.) // Вопросы истории. 1995. №3. С. 3 – 15.
2. Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. С. 271 – 272
3. Репрессии против поляков и польских граждан. М.: Звенья, 1997. С. 33. Подсчет Н. Петрова и А. Рогинского.. С. 32.
4. ЦА ФСБ, ф. 3, оп. 4, д. 2, л. 2
5. О грубых нарушениях социалистической законности в НКВД Кирг.ССР, имевших место в 1937-1938гг. Арх. ГКНБ КР., ф.у.д. арх.№ 2065 –оф т.1,лл.195, 375-380.
6. Л.Р. Скреминская «Католическая религия как основа для идентичности поляков в Кыргызстане». Вестник КРСУ. 2014. Том 14. № 3.
7. Петров Н.В., Рогинский А.Б. “Польская операция” НКВД 1937–1938 гг. // Репрессии против поляков и польских граждан / Исторические сборники “Мемориала”. Вып. 1. М., 1997. С. 22–43.
8. УКБМК КР Архиви. 8393-СУ.С.67-83

9. Абдрахманов Б.Дж., Абдырахманов Т.А. Кыргызстандагы саясий репрессиянын курмандыктары (1920-1953-жж.). – 10 томдук. – I-X Томдор. – Турция, 2018-ж.
10. “Саясий жана диний ынанымы үчүн, социалдык, улуттук жана башка белгилери боюнча куугунтуктан жапа чегип акталган граждандардын укугу жана гарантиялары жөнүндө” КР Мыйзамы. Бишкек. 2015-жылдын 28-майы № 334.

Рецензент: к.и.н., доцент Зайниев Р.А.